

РОЗДІЛ 6

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'02

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.1.26>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» У КОМЕДІЇ ТІТА МАКЦІЯ ПЛАВТА «АМФІТРІОН»

VERBALIZATION OF THE CONCEPT «TIME» IN TITUS MACCIUS PLAVTUS' COMEDY «AMPHITRUO»

Панчишин Н.З.,

orcid.org/0000-0001-6348-2949

асистент кафедри класичної філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню концепту «ЧАС», який був і є темою багатьох закордонних та українських лінгвістичних праць. У наукових роботах описано концептуальну систему, підняте питання про природу концепту, його визначення та залежність концепту від мовної вербалізації, досліджено структурні компоненти, змодельована польова структура, подано типологію та класифікацію концептів.

Аналіз лінгвістичної літератури показує, що на сьогодні не існує єдиного визначення поняття «концепт», адже різні дослідники трактують його по-різному, що створює велику кількість визначень. Однак, можна виділити такі спільні риси як те, що концепт – це одиниця свідомості, результат когнітивного процесу людини, вираження якого забезпечується засобами мови (тобто він є вербалізованим), з аналізу яких можна отримати уявлення про зміст і структуру конкретного концепту.

У дослідженні когнітивного образу світу центральним постає концепт «ЧАС», без якого побудова культурної системи неможлива, оскільки він становить її основу. Він є частиною моделі світу, заснованої на людській системі категоризації дійсності.

Мета роботи полягає в дослідженні вербалізації концепту «ЧАС», виявити авторські особливості темпоральної семантики у комедії Тіта Макція Плавта «Амфітріон».

Латинським відповідником головного слова досліджуваного концепту є TEMPUS. У результаті аналізу лексикографічних словників було з'ясовано, що в античності «tempus» трактується як «час, частину або проміжок часу між двома подіями тощо, інтервал, період; відповідний або призначений час, відповідний сезон, відповідний період, можливість, положення, стан, у множині – часи, обставини».

До синонімічного ряду лексеми tempus належать такі слова як dies – «час, день, погода, термін, дата», tempestas – «час, проміжок часу, період», aetas – «життя, вік, епоха, пора, час», aevum – «нескінченність, вічність, життя, вік, покоління, епоха, старість, час», spatium – «проміжок часу, час, період, термін», intervallum – «проміжок часу», tempestivitas – «відповідний час, одночасність», procella – «сильна буря, порив», hiems – «злива, гроза, буря, дощовий період, холодний період, зима, рік».

Аналіз латинської комедії Плавта «Амфітріон», дозволив зробити висновок, що концепт часу може також вербалізуватися за допомогою темпоральних лексем різних частин мов (іменників, прикметників, прислівників, дієслів), які не лише утворюють синонімічні ряди у межах частиномовних груп, а також розширюють кількість засобів вираження досліджуваного концепту завдяки антонімічним пар. Репрезентація концепту «ЧАС» поповнюється асоціативними ланцюгами та рядом вторинних назв, які набули темпорального значення у певному словосполученні або контексті.

Перспективним для подальшого дослідження убачається розширення обсягу матеріалу, щоб виявити інші засоби репрезентації концепту «ЧАС».

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, час, темпоральне значення, етимологія слова, синонімічний ряд, контекст.

The article deals with studying the concept «TIME», which was and is the topic of many foreign and Ukrainian linguistic works. In the scientific works the conceptual system was described, the question of the nature of the concept, its definition and dependence of the concept on language verbalization was also raised, were investigated structural components and modeled field structure, the typology and classification of concepts were presented as well.

Analysis of the linguistic literature shows that today there is no single definition of the concept, because different researchers interpret it differently. It creates a large number of definitions. However, we can identify such common features as the fact that the concept is a unit of consciousness, the result of human cognitive process, the expression of which is provided by language (ie it is verbalized), analysis of which can give an idea of the content and structure of a concept.

In the study of the cognitive image of the world, the concept «TIME» is central, without which the construction of a cultural system is impossible, because it is its basis. It is part of a model of the world based on the human system of categorizing reality.

The aim of the work is to study the verbalization of the concept «TIME», to identify the author's features of temporal semantics in Plautus' comedy «Amphitruo».

The Latin equivalent of the main word of the studied concept is TEMPUS. Analysis of lexicographical dictionaries revealed that in antiquity tempus was interpreted as time, part or interval of time between two events, interval, period, appropriate or assigned time, relevant season, relevant period, opportunity, position, condition, in the plural – times, circumstances.

The synonymous series of tempus includes such words as dies – «time, day, weather, term, date», tempestas – «time, period», aetas – «life, age, era, time», aevum – «infinity, eternity, life, age, generation, epoch, old age, time», spatium – «period of time, term», intervallum – «period of time», tempestivitas – «appropriate time, simultaneity», procella – «strong storm, gust», hiems – «rain, storm, rainy season, cold period, winter, year».

Analysis of Plautus' Latin comedy «Amphitruo» led to the conclusion that the concept of time can also be verbalized with temporal lexemes of different parts of languages (nouns, adjectives, adverbs, verbs), which not only form synonymous series within partial language groups, but also expand the number of expression means of the studied concept due to antonymous pairs. The representation of the concept «TIME» is supplemented by associative chains and a number of secondary names that have acquired temporal significance in a particular phrase or context.

Expansion of the volume of material to reveal other means of the concept «TIME» representation is considered promising for further research.

Key words: cognitive linguistics, concept, time, temporal meaning, etymology of a word, synonymous series, context.

Постановка проблеми. Час є фундаментальним поняттям людської культури. Розуміння часу ґрунтується на досвіді людини й на пізнаннях людиною навколишньої дійсності. Отже, час не можна розглядати окремо від людини, яка, по суті, є творцем цього поняття.

Основною проблемою розуміння часу можна вважати проблему його інтерпретації, бачення та контексту в якому він розглядається. Адже, залежно від того, в якому аспекті ми говоримо про час, він може виконувати різні функції та мати інші властивості.

Головною рисою сучасного мовознавства є антропоцентричне бачення та розуміння мовних явищ, що ґрунтується на пізнанні людиною світу через самоусвідомлення. Когнітивна лінгвістика в межах сучасної антропоцентричної парадигми суттєво поширює обрії лінгвістичних досліджень. Тому вивчення поняття часу у когнітивному аспекті, який «розглядає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямований на дослідження способів концептуалізації», дозволить краще дослідити те, як людина осмислює час і себе у часі [9, с. 213]. Одним із предметів вивчення когнітивної лінгвістики є концепти та моделювання світу з їх допомогою [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми когнітивної лінгвістики стали основою досліджень багатьох українських та закордонних мовознавців. У працях Дж. Лакоффа, А. Голдберга, Дж. Тейлора, Р. Лангакера, Р. Джекендоффа, О. Бабушкіна, С. Жаботинської, В. Іващенко, О. Кубрякової, З. Попової, О. Селіванової, Й. Стерніна, А. Вежбицької, В. Маслової, В. Карасика, С. Воркачова, Ю. Степанова, П. Абеяра, В. Кононенка, А. Приходька, С. Аскольдова та ін. описано концептуальну

систему, підняте питання про природу концепту, його визначення та залежності концепту від мовної вербалізації, досліджено структурні компоненти, змодельована польова структура, подано типологію та класифікацію концептів.

Зародження поняття концепту мовознавці пов'язують з ім'ям П. Абеяра, який висловлюється про концепт як про зв'язок певного явища або предмету з висловлюванням про нього і вважає, що це універсалія, адже саме мовне висловлювання охоплює всі можливі смисли та значення [1]. Вагомий внесок у вивченні поняття «концепт» зробили вчені О. Кубрякова [5] та Ю. Степанов [10]. Однак, не можна відкидати вчення й інших лінгвістів як І. Голубовської [2], В. Жайворонка [4], О. Селіванової [9].

У дослідженні когнітивного образу світу центральним постає концепт «ЧАС», без якого побудова культурної системи неможлива, оскільки він становить її основу. Він є частиною моделі світу, заснованої на людській системі категоризації дійсності: це та «сітка координат», за допомогою якої люди сприймають навколишню дійсність [3]. За класифікацією А. Приходька концепт часу належати до категоріальних концептів логіко-філософського порядку. Це універсальне нерегулятивне ментальне утворення, що репрезентує наднаціональні цінності, які не мають прескриптивних установок і є аксіологічними індіферентними, зображають єдиний для всіх когнітивний процес) [8, с. 53].

В українській та світовій лінгвістиці в працях О. Петрушенка, В. Фефелової, Н. Гошилика, Ю. Дем'янової, М. Цегельської, І. Рябенка, К. Головенко, С. Бговаля, Г. Бьоверінга, М. Ердема, В. Еванс та ін. концепт «ЧАС» переважно досліджувався на основі української та романогерманських мов. Лише невелика кількість

мовознавців як С. Чекарева [11], С. Фішер [20], Д. Фіні [19], Дж. Фаусто [18], С. Мейсі [21], М. Теуніссен [24] та ін. вивчали засади концепту «ЧАС» в античності на матеріалі класичних мов. Тому дослідження концепту «ЧАС» особливо на матеріалі латинських текстів, є **актуальним** і заслуговує на ґрунтовне вивчення.

Об'єктом дослідження стала комедія «Амфітріон» Тіта Макція Плавта. **Предметом** дослідження виступають мовні вербалізатори латинської мови на позначення концепту «ЧАС».

Мета роботи полягає в дослідженні вербалізації концепту «ЧАС», виявити авторські особливості темпоральної семантики у комедії «Амфітріон» Тіта Макція Плавта. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань**: розкрити суть концепту «ЧАС», з'ясувати специфіку вербалізації досліджуваного концепту, на основі отриманих результатів у комедії «Амфітріон» Тіта Макція Плавта.

Виклад основного матеріалу. Дослідження та аналіз етимології слова TEMPUS(ЧАС) в латинській мові виявив розгалужену систему етимологічних зв'язків. *Tempus* – «час, момент» походить від кореня *tempos – «розтягнути, виміряти», який виник від кореня *ten- «розтягнути» з поняттям «відрізок часу» [14, с. 613]. В онлайн етимологічному словнику не подається слово *tempus*, а лише його дериват *temporal* – «світський, земний, тимчасовий, тривалий лише деякий час», який походить від тих самих коренів [16]. Чарльотон Т. Льюїс вказує, що слово походить від кореня *tem (гр. τέμνω) [12].

Щодо самого розуміння поняття часу та його трактування існують особисті думки античних авторів. Так, Ціцерон у праці «Про добір аргументів» подає таку характеристику: *...tempus est, id quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est), pars quaedam aeternitatis cum alicujus annui, menstrui, diurni nocturnive spatii certā significatione (Cic. Inv. 1, 26, 39) – «час – це те, в якому ми зараз проживаємо (це дійсно дуже важко визначити взагалі), певна частина вічності з точним значенням будь-якого річного, місячного, денного чи нічного проміжку часу» [13], а Теренцій Варон: *tempus esse dicunt intervallum mundi motus: id divisum in partes aliquot, maxime ab solis et lunae cursu: itaque ab eorum tenore temperato tempus dictum (Varr. L. L. 6) – «кажуть, що час – це проміжок руху світу; що він розділений на кілька частин, головним чином, рухом сонця та місяця; тому час називали безперервним рухом» [25].**

Латинські лексикографічні словники трактують *tempus* як «час, частину або проміжок часу між двома подіями тощо, інтервал, період; відпо-

відний або призначений час, відповідний сезон, відповідний період, можливість, положення, стан, у множині – часи, обставини (особливо частота небезпечних або тривожних обставин)» [12].

Щодо синонімічного ряду лексеми *tempus*, то у словнику латинських синонімів подається *dies* – «час, день, погода, термін, дата», *tempestatas* – «час, проміжок часу, період». *Dies* (від *ἔνδιος*) позначає час у його чистій абстрактній природі, як продовження та прогресування. Тоді як *tempus* і *tempestatas* з кваліфікаційним і фізичним віднесенням, як погода чи різні проміжки часу: *tempus* позначає скоріше просто момент часу, мить, епоху, а *tempestatas* цілий простір часу, період. Отже, *dies docebit*(час навчить) належить до тривалого проміжку часу, після закінчення якого надходить інформація, як *χρόνος*(час), тоді як *tempus docebit* належить до певного моменту часу, який має принести інформацію, наприклад *καίρος*(обставина, зручний час) [15].

Також до цих синонімів додають *aetas* – «життя, вік, епоха, пора, час», *aevum* – «нескінченність часу, вічність, життя, вік, покоління, епоха, старість, час», *spatium* – «проміжок часу, час, період, термін», *intervallum* – «проміжок часу» [23], *tempestativitas* – «відповідний час, одночасність», *procella* – «сильна буря, порив», *hiems* – «злива, гроза, буря, дощовий період, холодний період, зима, рік» [22].

Вивчивши ключове слово *tempus* концепту «ЧАС» у латинській мові та виявивши його характеристики, було проведено аналіз комедії «Амфітріон». Виявлено, що у Плавта вербалізаторами досліджуваного концепту виступають різні частини мови з темпоральною семантикою:

Іменники на позначення загальних часових понять: *tempus* – «час, проміжок часу, період, момент, обставина, пора», *tempestatas* – «час, проміжок часу, період, погода, біда», *aetas* – «час життя, вік, пора, епоха», *vita* – «життя»: *...atque Alcmena in tempore auxilium feram. (Amph. 877) – «І Алкмені допомогу принесу вчасно (у потрібний час)», *Satin parva res est voluptatum in vita. (Amph. 633) – «Як мало насолоди в житті»; **назви точних часових відрізків:** *mensis* – «місяць», *annus* – «рік, вік»: *...etiam, histriones anno cum in proscaenio hic Iovem invocarunt. (Amph. 91-92) – «Так протягом року актори кличуть на сцену Юпітера»; **назви частин доби:** *dies* – «день», *nox* – «ніч», *lux* – «світло, світанок, день, життя», *diluculum* – «світанок», *vesper* – «вечір», *mani* – «ранок»: *Sentio, nam qua nocte ad me venisti, eadem abis. (Amph. 532) – «Знаю я, що вночі до мене прийшов, цієї ж ночі йдеш», *...haec illic est pugnata pugna usque a mani ad vesperum.*****

(Amph.251) – «І тривала битва ця від ранку до вечора»; **назви осіб за віком:** *puer* – «дитя, немовля, хлопчик(від 7 до 16 років), юнак», *avis* – «дід», *senex* – «старець(від 45 до 60 років)»: ... quis hic est senex, qui ante aydis nostras sic iacet? (Amph.1072) – «Що це за старець, що лежить перед нашими дверима?»; **назви певного періоду життя людини:** *adulescentia* – «юність, молодість», *iuventus* – «молодість, юність(від 18 до 45 років)»: ...iuventutis mores qui sciam, qui hoc noctis solus ambulem? (Amph.154) – «Чи знаю ж звичай молодості, чи гуляю ж сам цієї ночі?».

Прикметники з темпоральним значенням зі вказівкою на постійну тривалість дії: *perpetuus, continuus* – «постійний, безперервний, довічний»: ...bonoque atque amplo auctare perpetuo lucro. (Amph.6) – «Все більше збагачуватись хорошою, багатою та постійною вигодою»; **зі вказівкою на віднесеність до певного моменту у часі:** *futurus* – «майбутній», *antiquus* – «давній, старий, багатолітній, минулий», *praesens* – «справжній, теперішній, тогочасний, присутній»: ...rediget antiquam coniugii in concordiam.(Amph.474) – «Направить подружжя до попередньої згоди»; **зі вказівкою на тривалість існування дії:** *vetus* – «старий, багаторічний, давній», *novus* – «новий»: ... veterem atque antiquam rem novam ad vos proferam, propterea ornatus in novom incessi modum. (Amph.118-119) – «Я до вас доводжу старе та давнє по новому, тому я одягнутий у нове і поведжусь»; **зі вказівкою на вік:** *senectus* – «старий, пристарілий», *minor* – «молодший(за віком)», *maior* – «старший(за віком)»: ...verum minori puero maior est pater, minor maiori. (Amph.485) – «Справді старший є батьком молодшого сина, молодший для старшого»; **зі вказівкою на частину доби:** *nocturnus* – «нічний»: Rex Creto vigiles nocturnos singulos semper locat. (Amph.350) – «Цар Креонт тут завжди розставляє нічну сторожу»; **зі вказівкою на існування/не існування в дійсності:** *vivus* – «живий», *mortuus* – «мертвий»: ...vivo fit quod numquam quisquam mortuo faciet mihi. (Amph.458) – «Живому дається мені те, що ніколи не дається мертвому»; **зі вказівкою на кінець/нескінченність життя:** *immortalis* – «безсмертний, вічний»: ...di immortales, obsecro... (Amph.455) – «Безсмертні боги, молю...», *mortalis* – «смертний, миттєвий»: ...culpam expetere in mortalem. (Amph.495) – «Перекладати провину на смертного».

Темпоральність представлена також прислівниками, які можна поділити на *прислівники – локалізації дії*; *прислівники обмеження дії*; *частотні прислівники*.

Прислівники локалізації дії вказують на час, коли відбувається дія або заперечують можливість

виконання дії взагалі. Представлена дана група заперечним прислівником *numquam* – «ніколи» та неозначеним *olim* – «колись»: ...sed mos numquam illi fuit patri meo. (Amph.46) – «Але цей звичай ніколи не був відомий моєму батькову».

Однак найбільшу кількість становлять **означені прислівники: із вказівкою на порядок перебігу дії:** *primo, primum, prius, principio, dudum* – «спершу, спочатку, раніше, перед тим», *deinde, post, praeterea, posterius, postquam* – «потім, після того, пізніше», *mox* – «скоро, відразу після того, як», *denique, demum* – «нарешті»: ...prius ipse mecum etiam volo hic meditari.(Amph.200) – «Спочатку я хочу обдумати це на самоті», ...ne posterius in me culpam conferas. (Amph.788) – «Щоб пізніше не звинуватив ти мене», Vide sis quam mox vapulare vis, nisi actutum hinc abis. (Amph.360) – «Дивись, як скоро ти хочеш бути побитим, якщо відразу звідси не підеш», ...denique, ut voluimus, nostra superat manus. (Amph.233) – «Нарешті, як ми й хотіли, наша сила перемагає»; **зі вказівкою на часові відношення (одночасності) без уточнення порядку перебігу дії:** *tum, hinc* – «тоді», *igitur demum* – «лиш тоді», *semul* – «одночасно»: Cubitum hinc abiimus. (Amph.807) – «Тоді пішли ми спати», ...uno partu duos peperit simul. (Amph.1138) – «Одночасно народилось двоє»; **прислівники, що співвідносять дію з теперішнім часом:** *hodie, nunc* – «сьогодні, зараз, тепер»: ...nunc hodie Amphitruo veniet huc ab exercitu. (Amph.140) – «Зараз же сьогодні Амфітріон йде до війська»; **прислівники наближення до моменту мовлення:** *dudum, numero, modo* – «щойно, нещодавно, недавно»: Nam numero mi in mentem fuit. (Amph.180) – «Щойно мені спало на думку»; **прислівники віддалення дії від моменту мовлення в межах кількох днів:** *heri* – «вчора», *cras* – «завтра», *postridie* – «на наступний день»: Tu me heri hic vidisti? (Amph.717) – «Ти мене вчора тут бачив?»; **прислівники, які вказують на невідзначено далекий час у минулому:** *(iam)dudum, (iam) pridem* – «давно, перед тим»: Ego sum Sosia ille quem tu dudum esse aiebas mihi. (Amph.385) – «Я є тим самим Сосієм, яким ти мене перед тим називав»; **прислівники, що позначають час безвідносно до точки його відліку, відносять дію до певного часу в межах доби:** *noctu, nocte* – «вночі»: ...credo ego hac noctu Nocturnum obdormivisse ebrium. (Amph.270) – «Я вірю, що цієї ночі Нічна зірка спить п'яньєнка»; **оцінно-часові прислівники, що конкретизують час виконання дії стосовно встановленого часу:** *sero* – «пізно»: Quia enim sero advenimus.(Amph.667) – «Бо пізно ми прибуваємо».

Прислівники другої групи вказують у найзагальніших рисах на часові параметри дії, тобто обмежують дію стосовно її початку, кінця, тривалості або вказують на необмежене тривання дії: **прислівники протяжності дії**: (*iam*)*diu*, (*iam*)*dudum*, *multo* – «довго, протягом довгого періоду»: *Quasi dudum non videris.* (Amph.683) – «Неначе не бачив довгий час» та *paulisper*, *parumper* – «ненадовго, на короткий період»: *Paulister mane.* (Amph.696) – «Зачекай трішки»; **прислівники обмеження дії стосовно її кінця**: *antehas*, *adhuc* – «до тих пір, до того часу»: *Numquam et iam quisquam adhuc verborum est prolocutus per peram.* (Amph. 246) – «Ще досі ніколи ніяких неправдивих слів не говорив»; **прислівники зі вказівкою на час, що наступає безпосередньо після згадки про певний факт, чи з якого починається дія**: *extemplo*, *simul(semul)*, *ilico*, *actutum*, *continuo*, *repente* – «зараз (же), відразу, негайно»: *...adveniensque ilico me salutavisti.* (Amph.800) – «Відразу мене привітав, коли прибув»; *...simulque ipse eloquar nomen meum.* (Amph.18) – «І відразу називає моє ім'я»; **прислівники обмеженого тривання дії**: *interim*, *interea* – «між тим, тим часом»: *Dum haec aguntur, interea uxorem tuamneque gementem neque plorantem nostrum quisquam audivimus.* (Amph.1098) – «Поки це відбувалось, тим часом ніхто з нас не чув жодного стогону чи плачу від твоєї дружини»; **прислівник iam** – «вже», «ще», який передбачає певну тривалість дії, пов'язану з її завершеністю чи незавершеністю: *...nam vos quidem id iam scitis.* (Amph.11) – «Бо ви вже знаєте про це».

Третю групу представляють прислівники: *saepe*, *crebro* – «часто», *continuo*, *adsiduo*, *perpetuo* – «постійно», «безперестанку» та *semper* – «завжди», які вказують на узагальнену, повторювану дію в необмежено-кратному значенні: *noctesque diesque assiduo satis superque est.* (Amph.166) – «Дні та ночі безперервно, більше ніж потрібно»; *...lucrum ut perenne vobis semper suppetat.* (Amph.14) – «Про вашу постійну вигоду завжди турбувався».

Дієслова *vaccho* – «святкувати вакханалії», *incipio* – «починати», *cenare* – «обідати», *lucere* – «світати» вказують на локалізацію дії у часі: *Vacchae vacchanti si vis advorsarier.* (Amph.703) – «Якщо ти хочеш протистояти Вакханці, яка святкує вакханалії» (16 березня раз на рік, пізніше 4 рази), *...lucescit hoc iam.* (Amph.543) – «Вже світає».

Окрім лексики з власне часовою семантикою при аналізі тексту комедії було виявлено ряд слів, які набувають часового значення у контекстуальних відношеннях.

Так, лексеми на позначення битв, війн (*proelium*, *bellum*) вказують нам на певну історичну подію або уточнюють межі перебігу дії: *...nam cum Telobois bellum est Thebano populo.* (Amph.101) – «Бо війна триває між фіванцями та телебоями».

Слова *mors* – «смерть» та *principium* – «початок» позначають початок та кінець часового проміжку: *Haec me modo ad mortem dedit.* (Amph.809) – «Вона мене до смерті майже довела».

Концептуальними лексемами бачення часу слугують також такі мовні репрезенти як *cena* – «обід, головна трапеза(о 3-4 годині по полудні)», *somnus* – «сон, дрімота», *pax* – «мир, перемир'я»: *...proin tu istam cenam largire, si sapis, esurientibus.* (Amph.309) – «Роздай цей обід тим, які голодують», *Obsecro ut per pacem liceat te al loqui.* (Amph.386) – «Прошу, як личить під час перемир'я сказати тобі», *...si vidisses quendam in somnis Sosiam.* (Amph.621) – «Якщо у сні ти бачив якогось Сосію?».

Означуваними словами, які в тексті вказують на розташування в часі є прикметник *medius* – «середній»: *heri venisti mediano nocte, nuncabis.* (Amph. 513) – «Вчора прийшов в посеред ночі, зараз йдеш» та **порядкові числівники**: *primus* – «перший, найближчий, початковий, ранній»; *secundus* – «другий, наступний»; *tertius* – «третій» і т.д.: *...ex me primo ut prima scires* (Amph.524) – «Щоб ти дізналася перша від мене першого».

В досліджуваному тексті часто вербалізаторами часового співвіднесення виступають дієслова пов'язані з (не)проведенням часу у нереальній дійсності: *cuo* – «лежати, спати», *dormio*, *edormisco* – «спати», *somnio* – «спати, бачити сні», *vigilo* – «не спати»: *Paulisper mane, dum edormiscat unum somnum.* (Amph.725) – «Майже на світанку, поки спав», *non loquor, non vigilo?* (Amph.406) – «Не розмовляю, сплю я?».

Також у комедії є метафоричне представлення концепту «ЧАС»: *Cum quadrigis Sol exiit.* (Amph.420) – «Коли сонце підіймається на колісницю, запряженій чотирма кіньми».

Висновки. Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що термін «концепт» – складний, суперечливий і багатоаспектний феномен. Процес формування концепту – це процес скорочення результатів пізнання дійсності до меж пам'яті людини та співвіднесення їх з вже раніше засвоєними культурними цінностями. У картині світу важливим компонентом являється універсальний концепт «ЧАС».

Латинським відповідником головного слова досліджуваного концепту є TEMPUS. Завдяки

лексичному та контекстуальному аналізу було всебічно охарактеризоване ключове слово і це дало змогу як найточніше проаналізувати латинський матеріал і зробити висновок, що Плавт у своїй комедії «Амфітріон» вербалізує час за допомогою темпоральних лексем різних частин мов (іменників, прикметників, прислівників, дієслів). Позначення концепту «ЧАС» поповняється

асоціативними ланцюгами та рядом вторинних назв, які набули темпорального значення у певному словосполученні або контексті.

У межах одного дослідження складно охопити все коло питань, пов'язаних із цією проблемою. **Перспективним** убачається розширення рамок дослідження шляхом розширення обсягу матеріалу, щоб виявити інші засоби репрезентації концепту «ЧАС».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абельяр П. История моих бедствий. Москва: DirectMEDIA, 1959. С. 117-120.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 283 с.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва, Искусство, 1984. 350 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова та ін. Москва: МГУ, 1996. 245 с.
6. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие. Москва: Флинта, Наука, 2004. С. 26-27.
7. Петрушенко О. О. Лексико-семантична польова структура «час» у науковій лінгвостилістичній арадигмі (поетичний дискурс другої половини ХХ століття). Тернопіль, 2013. 22 с.
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивнодискурсивній парадигмі лінгвістики: монографія. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
10. Степанов Ю. С. Константы. *Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва: Школа "Языки русской культуры", 1997. 824 с.
11. Чекарева Є. Концепт часу в системі якісно-темпоральних прикметників давньогрецької мови. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2015. № 1152, Вип. 72. С. 139-144.
12. Charlton T. Lewis, Charles Short. A Latin Dictionary. Oxford: Clarendon Press. 1879. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059>
13. Cicero M. Tullius. De Inventione/ Eduard Stroebel. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0683>
14. De Vaan M. Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages. Leiden: Brill, 2008. XIII. 825 p.
15. Doderlein's Handbook Of Latin Synonyms (1874)/ Ludwig Von Doderlein. Kessinger Publishing, LLC, 2010. 272 p.
16. Etymology Online Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>
17. Evans V. The Meaning of Time. *Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. № 41. P. 33-75.
18. Feeney Denis. Mea Tempora. Patterning of Time in the Metamorphoses. *Ovidian Transformations*. Cambridge, 1999. P. 13–30.
19. Fischer Susanna. Zeitkonzepte in lateinischen Pilgertexten und Karten des Heiligen Landes aus dem 15 Jahrhundert. Zürich. URL: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/72458> (дата звернення 21.09.2018).
20. Fausto Giordano. Concezione del tempo e struttura compositiva dei Tristia. *Cultura, poesia, ideologia nell'opera di Ovidio*. Neapel, 1991. P. 253–264.
21. Macey Samuel L. The Concept of Time in Ancient Rome. *International Social Science Review*, 1990. Vol. 65. No. 2. P. 72-79
22. Ramshorn Ludwig. Lateinische Synonymik, nach Gardin-Dumesil's Synonymes latins. Baumgärtner, 1833. Vol. 2. 665 p.
23. Schmalfeld Friedrich. Lateinische Synonymik für die Schüler gelehrter Schulen H.A. Pierer, 1869. 568 p.
24. Theunissen Michael. Griechische Zeitbegriffe vor Platon. *Archiv für Begriffsgeschichte*. Published By: Felix Meiner Verlag GmbH, 2002. Vol. 44. P. 7-23
25. Varonnis M. Terenti. De Lingua Latina. Liber VI. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/varro.ll6.html>